

Özne, Dil, Hakikat

Özkan Gözel

İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Felsefe Bölümü
ozkan.gozel@medeniyet.edu.tr

*İşte vücûd-ı âlemde müessir olanın hâriçte aynı olmayan
bir vardan ibâret olduğu emr-i âşikardır.*

İbn Arabi, *Kitâbu'l-Ma'rîfe*

Öz

Bir kavram ya da bir hadise olarak hakikat salt teorik, bütünüyle soyut ve hayattan kopuk bir şey olmayıp deneyim ile, öznelikle veya öznenin deneyimi ile doğrudan bağlantılıdır. Hakikat özneye kendini deneyimde ve deneyim yoluyla açığa vurur. Öznenin hakikat deneyimi bir tür kaygınlık ve/veya saygınlık içinden vuku bulur. Kendini özneye deneyimde açan hakikatin tezahürlerini dil içinde/n takip edebiliriz. Burada söz konusu ettiğimiz dil, tabiatıyla, bu makalenin yazıldığı, bizim de konuştuğumuz Türkçe olacaktır. Dil yalnızca bir araç (vasıta) değil, içinde olduğumuz bir ortamdır (vasat) da. Biz bu makalede klasik ratio-temelli felsefe tarzına mukabil dil-temelli felsefeyi öne alıyor ve hakikat-öznelikle ilişkisini dilde (Türkçede) ve dil üzerinden (Türkçe üzerinden) incelemeyi hedefliyoruz. Bir yandan hakikatin bizzat özne ile ilişkisini haklılık-hakikilik-hakikatlılık kavramları üzerinden, toplumla ilişkisini hukuk ve hakkaniyet kavramları üzerinden, Tanrı ile ilişkisini de Hak kavramı üzerinden kurmaya çalışırken, diğer yandan bu kavramların araların-

daki içsel-zorunlu bağlantıları göstermeyi umuyoruz. Etimolojik-semantik düzeyi metafizik düzeyle ilişkilendirmek bu çalışmada gözettiğimiz bir diğer amaçtır. Bu çalışma hakikat kavramının mahiyetini ortaya sermeyi değil, onu dildeki tezahürleri itibarıyla yakalamayı amaçlamaktadır. Burada tarif-esaslı klasik yaklaşım değil, tasvir-esaslı fenomenolojik yaklaşım temel alınmaktadır. Yine bu çerçevede, burada hakikatin varlığı-yokluğu ya da mahiyeti tartışmasına hiç girilmemekte fakat temel bir tez olarak hakikatin *tesirî varlığı*, yani hakikatin *etkileri itibarıyla* öznenin yaşantısında nasıl var olduğu gösterilmeye çalışılmaktadır. Buna göre, biz hakikati spekülâtif ve teorik olarak incelemeyizden önce onu yaşantımızda deneyimliyoruz ki, esasen bunun öncelikli şahidi konuştuğumuz dildir.

Anahtar Kelimeler: Özne, Öznelik, Dil, Türkçe, Hak, Hakikat, Hakkaniyet, Hukuk, Hakikatlilik.

Ratio ve Dil

HAKİKAT KAYGISI, hakikat anlatılarının küçüm-sendiği, giderek hakikatin bir anlatıdan ibaret sayıldığı çağımızda bile öznenin, kendisi itiraf etsin veya etmesin, hâlâ en temel kaygısı sayılmalıdır. Zira insan hakikate farklı adlar verebilir, o yokmuş gibi davranabilir. Dahası hakikat diye bir şeyi inkâr edebilir ama yine de ondan vazgeçemez: Hakikat (ve eksikli kipi hakikatsizlik) daima özneyi ve öznenin özneliğini açık veya örtük bir biçimde belirlemeye devam eder. Hemen belirtelim ki, burada hakikatten ve onunla ilişkiden kastımız soyut, zihinsel ve temaşa-esaslı bir durum ya da bir faaliyet değildir. Nazari olarak hakikatle meşgul olmak da bir yaşantı (*vita contemplativa*) kabul edilebilse de, burada asıl söz konusu ettiğimiz hâletiruhiyeler (*Befindlichkeiten, moods, ahval*) içinde/n yaşantılanan hakikat veya hakikatsizliktir.

Hakikat kaygısı veya arayışı, hakiki bir arayışsa eğer, hayatımızı teğet geçmez, suya sabuna dokunmadan tahakkuk etmez. Bu kaygı ya da bu arayış bizi ve hayatımızı kısmen veya topyekûn dönüştürebilir, belki dönüştürmelidir de. Zira hakikat kendisine bir ciddiyet, bir ağırlık, bir vakar atfedilmeye ehk kavramlardan biridir. Hakikat, hakikatse eğer, hayata *değ-er*, ona *değ-er* katar ve onu *değ-iştirir*. Ezcümle hakikatle uğraşmaya değer. Dahası hakikat uğraşıl-

maya değer olduğu için yüksek bir değer ifade eder. Zaten öznenin hakikati de hakikatle olan bağından doğar. Bu bağ kopmaz değilse de asli, vazgeçilmez ve kaçınılmazdır. Öte yandan, hakikatin, kaynağı değilse de, mazharı, ortamı öznelik ya da özneselliktir. Burada öznelik veya öznesellik imkan olarak özne ve/veya genel olarak özneye işaret ediyor. Özne tam da hakikatli olduğu ölçüde, özneliğinin hakikatini kavrayabilir ve/veya bu hakikati tahakkuk ettirebilir. Başka bir ifadeyle, özne hakikatle bağını kurduğu ve koruduğu ölçüde kendi *öz nelliğini*, yani aslî mâhiyetini tebarüz ettirebilir. O hâlde, öznenin *öz nelliğini hakikatlilik* olarak varsayıyoruz.

Özne ve hakikat arasındaki bağı ve bağlantıyı kuran ve arz eden tam da *dildir*: Öznelik gibi ama ondan farklı bir düzeyde ve anlamda hakikatin tezahür ve tahakkuk ettiği ortam olarak dil. Şu hâlde özne –dil sahibi ama daha da önemlisi dilden yapıma özne– özne olmaklığıyla hakikate doğru ve hakikatten ötürü kend’olur; keza özne ancak kend’olduğunda hakiki (esaslı) bir varlığa ve hakikatli (sahici/sahih) bir anlama kavuşur ve kend’özüne girer. Öte yandan, hakikatsizlik ve/veya sahicilikten/sahihlikten uzaklık çoğu kez kend’olma ve kend’özüne girebilme imkanının ve buna bağlı olarak da hayatın anlamının berhava edildiği bir duruma (veya doğrudan Durum’a) işaret eder.

Somut olarak hayatımıza girişi ve oradan zuhur edişiyle hakikat (ve eksikli kipi hakikatsizlik) biz postmodern bireylerin ister istemez en insani, en öznesel meselesi olmaktadır. Hakikat meselesini varoluşsal olarak temellük etme istidadı veya temayülü söz konusu olunca buradan şu öznelik uç vermektedir ki, onda hakikat kaygısı ya da arayışı kend’oluşa esasta/n eşlik eden şey hâline gelmektedir. Özne, özne olabilmişcesine ya da hakiki özneleşme ancak öznenin ya da özneliğe aday kimsenin hakikatle bağı üzerinden sağlanabilmişcesine bir vaziyet söz konusudur burada. Peki ama daha müşahhas bir anlamda hakikat deyip durduğumuz şey nedir? Burada biraz durmakta ve felsefe yapma ya da düşünce üretme tarzımıza dair kısa bir izahatta bulunmakta fayda var.

Hakikati tarif (*définition*) etmiyoruz burada, yalnızca tasvire (*description*) çabalyoruz. *A priori* ve soyut apaçıklıklardan yola çıkarak şeylere zihnen sınırlar tayin etmeye ve böylece onları bu sınırlar yardımıyla kavramsal çerçevelere almaya da çalışmıyoruz. Daha ziyade belli izlekleri tutamak noktaları olarak almaya, belli işaretleri tutarlı bir şekilde yorumlamaya ve bu surette de zihinsel bir vuzuha, kavramsal bir açıklığa ulaşmaya çabalyoruz. Klasik fel-

sefenin başlıca düşünme tarzı olan istidlale (gidimli akıl yürütme) değil, daha ziyade semantik-etimolojik temelli bir yorumsamaya ve esasta da fenomenolojik bir yordama başvuruyoruz. Ratio-temelli değil de gerek analitik felsefe adı verilen meşrebi, gerekse Kıta Avrupası felsefesi dediğimiz, meşrebi itibariyle bütün bir XX. asrı belirlemiş olan dil-temelli bir felsefe yapmaya ya da düşünce üretmeye çalışıyoruz.

İlginçtir ki, analitik felsefenin son büyük filozofu olarak kabul edilen Wittgenstein'in (ö. 1951) "Dilimin sınırları dünyanın sınırlarıdır" (*Die Grenzen meiner Sprache bedeuten die Grenzen meiner Welt*) önermesiyle,¹ onunla aynı yıl doğup (1889) Kıta Avrupası felsefesinin son büyük filozofu olarak kabul edilen Heidegger'in (ö. 1976) *Hümanizm Üzerine Mektup*'ta geçen o mahut "Dil varlığın evidir" (*Die Sprache ist das Haus des Seins*) sözü² ve bunun yanı sıra "Hölderlin ve Dilin Özü" adlı konferansında sarf ettiği "Dil nerede, dünya ancak orada" (*Nur wo Sprache ist, da ist Welt*) sözü³ dilin olağanüstü önemi ve anlamı konusunda bizi uyardıkları gibi birbirileriyle de pekâlâ uyuşmaktadır. XX. asır felsefesinin iki ayrı meşrebinin bu iki büyük filozofu olanca ayrılıklarına rağmen ratio-temelli klasik felsefeye karşı dil-temelli felsefede (İlki daha ziyade dil üzerine, ikincisi ise daha ziyade dil içinden felsefe yapmıştır.) tuhaf bir biçimde buluşmaktadır.

Şu hâlde, yorumsamayla fenomenolojinin bir şekilde öne çıktığı Kıta Avrupası felsefesinde dil/lisan merkezî ve tartışılmaz rolüyle arka planda ağırlığını daima hissettirmektedir. Varlığın ve/veya aklın kategorilerinden ve *a priori* yapılarından ziyade dilin adlandırıcı ve tayin edici rehberliği ile esinleyici imkanları bu felsefede esastır. Buna göre, felsefe dil-*ile* yapılmaz sadece ama daha önemlisi dil-*de* yapılır: Dil yalnızca vasıta değildir, öncelikle vasattır. Denebilirse, dil varlığın ve hakikatin mazharıdır. Dil özneliğin de ortamıdır: Özne kendini dilde yapar/yapılandırır ve/veya öznellik dilde yapılır/yapılanır. Burada söz konusu olan yalnızca kelimeleri

1 Ludwig Wittgenstein, *Tractatus Logico-Philosophicus*, çev. Oruç Aruoba (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1996), 130.

2 Martin Heidegger, *Lettre sur l'Humanisme*, çev. Roger Munier (Paris: Editions Mouton, 1957), 27.

3 Aktaran Didier Franck, *Heidegger et le Problème de l'Espace* (Paris: Editions de Minuit, 1986), 52.

görmek değil, dahası kelimelerle ve kelimelerde şeyleri görmektir, onları müşahededir, *şuhuttur* (intuitio<intueri: dikkatle bakmak). Heidegger'e göre Latince *ratio*, Grekçe *logosun* kötü bir çevirisinden başka bir şey değildir. *Ratio* bir yana, *logos* (<legein) varlığın hakikatini bir araya getiren ve görünür kılandır.

Özneliğe Beliren Hakikat

Burada pek derinlemesine ele alırsak da, biz de dilde ve dilin imkanlarından hareketle felsefe yapmayı tercih etmekte ve denemekteyiz. Klasik tarz ile fenomenolojik-yorumsamacı tarz arasında, birini benimseyip diğerini tümüyle terk etme gibi bir tercihimiz olmasa da ikincinin imkanlarından istifadeye ağırlık vermeye meşreben kendimizi daha yakın hissetmekteyiz. Bu bakımdan yukarıda sorduğumuz "Hakikat nedir?" tarzında bir soruya, alışıldığı üzere hakikatin mahiyetini soyut ve akli bir düzlemde çözümleyerek başlamak yerine, bu fenomenin dilde ve dil ile "kendini kendinden açmasını" müşahede etmeyi ve bu *şuhudu* (*intuition/Anschauung*) tasvirî (ve kısmen de tahlilî) olarak kayda geçirmeyi ve bunun üzerinde düşünümde bulunmayı tercih ediyoruz.

Burada söz konusu olan, hakikate tanım dayatmak değil ama onu onun bize, dile, dilimize, dolayısıyla yaşantıya, yaşantımıza belirlediği tarzda/belirlediği kadar betimlemek ya da hakikati mahiyetinde, neliginde tespit etmekten, sabitlemekten ziyade onu dinamik tezahürleri veya müşahhas varlığı itibariyle tebarüz ettirmeye çabalamaktır. Bu bakımdan hakikati, belki de en iyi, öznelik bağlantısı noktasından –keza tezahür ettiği bağlamlar dolayısıyla– anlayabiliriz, anlamlandırabiliriz. Burada hakikat üzerine tüketici bir çalışma yapmayı hedeflemiyoruz. Hakikat tüketilebilir bir şey değil, onunla ilişki sonsuz bir çabadır. Ama hakikate dair yorumsamacı-fenomenolojik bir çözümlemenin bir öntaslağını sunmakta ve hazırlık mahiyetindeki notlarla iktifa etmekteyiz. Bunu yaparken, bir yandan hakikatin öznelik/yaşantı ile derinden ve temelden bağlantısını, dolayısıyla "hakikat kaygısı taşıma" dediğimiz temel öznel yaşantının özsel yapısını kısaca göstermeyi, diğer yandan da hakikatin farklı kip ve tezahürleri arasındaki birlikli, bütünlüklü yapıyı sergilemeyi deniyoruz.

Düşüncelilik – Kaygılılık

Hakikat kaygısı gütmek bir nevi yaşantıdır. Bu yaşantı öznesel bir yaşantıdır (Burada *öznel* demiyor ama *öznesel* demeyi tercih ediyoruz, zira *öznel* sıfatı, “indî, izafi, şahsi vb.” anlamlara gelebiliyor, bu yüzden basitçe “özneye/özneliğe ait” anlamında *öznesel* demeyi tercih ediyoruz.). Başka bir deyişle, hakikat deneyimi öznesel bir yaşantıdır, bir nevi tecrübedir (*Erlebnis, vécu*). Burada bütün insanların aynı veya en azından benzer bir şekilde yaşantılayabileceğini ilkesel olarak varsaydığımız bir vaziyet söz konusudur. Hakikati yaşantıda, yaşantı yoluyla ve yaşantı vesilesiyle tanımayı ve tanıtmayı deniyoruz esasında. Hâletiruhiyeler (*Befindlichkeiten, moods, ahvâl*) yaşantılardır ve hakikati yaşantılamanın temel (bir) tarzı hakikat-kaygısı-gütmek dediğimiz şu hâletiruhiye içinde/n, şu hâletiruhiye vesilesiyle gerçekleşir.

Doğrusu hakikat üzerine düşünmek de hakikatlılık içinde/n düşünmeye yakınsadığı ölçüde bir tür hakikat yaşantısı olarak telakki edilebilir. Ayrıca Heidegger’in de diyeceği gibi,⁴ düşünceler/anlamalar hâletiruhiyelerden, duygudurum ve afeksiyonlardan hiçbir biçimde yalıtık değildir, bilakis birincilerle ikinciler ekseriya içiçe vuku bulurlar. Öte yandan, Türkçe düşünürsek düşünceliliği burada kaygılılığın bir kipi olarak telakki edebiliriz. Nitekim bir şey için efkatlanmak, onun için kaygılanmaktır. Yinelersek, düşünme/anlama da, hâletiruhiye ile içiçe geçmesi ölçüsünde, bir tür yaşantı olarak şu veya bu derecede kaygı ile meşbu bir yaşantı olarak telakki edilebilir ya da edilmelidir. Ve düşünce sözde (Kelam) ve dolayısıyla konuşmada (tekellüm) temellenir, tersi değil. Öte yandan, hakikat sözle ve sözde anlatıma kavuştuğuna göre, hakiki/hakikatli düşüncenin her halükarda *Hak-ikat* ile bir işi vardır.

Ezcümle hakikat kaygısı gütmek düşüncenin hem harcı hem de görevidir. Hakikat kaygısı güden düşünce, hakikati arayan/araştıran, kısacası tahkik eden düşüncedir tam olarak. Hakikate dair ve hakikate doğru böylesine düşünceli bir tavır sergileyen özneye “hakki, hakikati açığa çıkarıcı” anlamında *muhakkik* dense gerektir. Hakikatte muhakkikin yaşamı bir hakikat arayışı ve araştırmasından ibarettir. Hemen belirtmeli ki, hakikati tahkikte muhakkikin

4 “Alles Verstehen ist befindliches” (Her anlamaya haletiruhiye/ruh durumu eşlik eder.). Martin Heidegger, *Sein und Zeit* (Tübingen: Max Niemeyer Verlag, 1986), 53, 265.

yaşamı daha en başta tahkike dâhildir. Çünkü muhakkik hakikati ancak kendinden hareketle tahkik eder/edebilir.

Tesirî Varlık

Soruyu biraz değiştirerek tekrarlayalım: Hakikat var mıdır? Varsa mahiyeti nedir? Evet ama, önce bu soruyu –keza bu sorma tarzını kabul edecek miyiz– sonra da mezkur soruyu hemen ve ne pahasına olursa olsun cevaplandırmalı mıyız meselesini açıklığa kavuşturmalıyız. Her soruyu, üstelik sorulduğu tarz itibarıyla alıp kabul etmek zorunda değiliz. Kestirmeden gidelim. Önce usule ilişkin belirleme: Bu soruyu yok saymıyor, gerektiğinde ve/veya gerektiğçe bu parantezi açmak üzere paranteze alıyoruz.

Hakikat var mı ya da yok mu? Bu soruyu cevaplandırmayı daha baştan ve bir kerede reddetmeyelim. Dikkatimizi daha ziyade hakikatin (varlığının veya yokluğunun ötesinde) etkileri itibarıyla var olduğu gerçeğine, yani hakikatin saf anlamda yok olmayıp esasen bir şekilde var olduğu gerçeğine (Nasıl bir gerçektir bu?) çevirelim. Hakikat aynı olarak yani haricen, bir masa gibi var olmasa bile en azından kendisini söze konu ettiğimiz, dile döktüğümüz anlamda, yani sözel olarak var kabul edilmelidir. Demek ki, “yokluk sözü”nde ya da “söz olarak yokluk”ta olduğu gibi, hakikat “söz olmaklığı”yla vardır en azından. Yani hakikat en azından söz olarak/sözde vardır. Eskilerin *el-vücûd fi'l-lisân* ya da (aynı anlama gelme üzere) *el-vücûdu'l-lisânî* dediği şeydir bu. Hakikat bir yana, yokluğun dahi sözde (ayrıca zihinde ve yazıda) bir varlığı vardır.

Belki daha da önemlisi sözün varlıkta bir etkisi (*tesir*) ve varlık olarak bir etkisi vardır. Kahvaltıda yumurta yemeye bayılırım diyelim. Anneme yumurta var mı diyorum heyecanla. O bana bir açıklama yapmadan, tek kelimeyle “Yok!” diyor. Bu sözün bende, ruhuma, davranışlarımda maddi, somut, elle tutulur etkileri vardır: Yok dendiğini duyduğumda memnuniyetsizlik gösteriyorum, dahası ellerimi esefle iki yana açıyorum, yüzümü buruşturuyorum ve belki de kahvaltı masasını terk ediyorum. Demek ki, yokun yokluğu saf ve soyut bir şey değil: Yok ismen yok olmakla birlikte bir varlığa sahip, yokun dahi bir varlığı var, tabii bu varlık aynı bir varlık değil (*el-vücûdu'l-'aynî*). Bu basit bir örnek. Daha belirgin örnekler verilebilir: Çok sevdiğim bir kadına, kabul edileceğine dair büyük bir umutla evlilik teklif ediyorum: “Benimle evlenir misin?” Neticede

“Hayır!” cevabını alıyorum. Bu söz haftalarca beynimde uğulduyor ve tahmin edileceği üzere bütün bir hâletiruhiyemi, giderek hayatımı değiştiriyor. Peki ama yokun (veya hayırın) bu varlığını nasıl tanımlayabiliriz? Yokluğunki sözel (ayrıca zihinsel, yazısal) bir varlık. Ama bununla yetinemeyiz: Dahası yokluk etkileri itibarıyla var ki, bu varlığa tesirî varlık diyebilir ve bunu eski dilde yeni bir terimle *el-vücûdu't-te'sirî* olarak adlandırabiliriz. Burada yeni bir terim olarak *tesirî varlık* ibaresi gerek zihnî, lisanî, hattî varlık mertebelerini birlikte (toplucu) ve fakat farklı bir düzeyde ifade etmesi, gerekse –bu daha kayda değer– varlık araştırmasını soyut mutlaklık düzleminden müşahhas yaşantı düzlemine çekmeye çalışması bakımından bizim için büyük önem arz etmektedir.⁵

Şimdi hakikate dönebiliriz. Onun da en azından (zihinsel, sözel ve yazısal [zihnî, lisanî ve hattî]) bir varlığı var. Ama hakikat –tıpkı yokluk gibi– aynı zamanda ve esasta etkileri itibarıyla var, aynı şekilde onun da tesirî bir varlığı söz konusu. Burada hakikatin, giderek varlığın etki karakterinden söz ediyoruz. Varlık ve hakikat, öznellikte ve/veya yaşantıda eser/iz/etki bıraktıkları, müessir oldukları, etkinlik/tesir icra ettikleri için –öncelikle ve bilhassa bu anlamda– “var”dırlar.

Hakikatten ve varlıktan *müteessir* olduğumuz içindir ki, biz burada *tesirî varlık* gibi yeni bir terimden ya da kullanımdan söz ediyoruz. Böyle bakılınca, “Hak-ikat var mı/yok mu” meselesi, bu realist hakikat tasavvuru ikinci plana düşüyor adeta. Keza hakikatin mahiyeti ve/veya mahiyeti itibarıyla hakikat meselesi de önceki önemini yitiriyor.

Nisbet ve *Intentionalität*

Gittim çekip başımı gittim hakikat duraksadı.

İ. Özel, *Ölüm Kere Ölüm/Ölüm Kare*

Hakikat (Hak ve/veya hakikat) arayışını, araştırmasını mahiyet/nelik araştırmasına çevirmek realist bir ontolojiye dayanan klasik

5 Klasik gelenekte Meratib-i Vücûd yani Mutlak Varlığın tezahür ettiği mertebeler şöyle sıralanmıştır: 1. *el-Vücûd fi'l-ayn* (el-Vücûdu'l-aynî): Hariçte varlık, aynî varlık, dışta varlık; 2. *el-Vücûd fi'z-zihn* (el-Vücûdu'z-zihnî): zihinde varlık, zihnî varlık; 3. *el-Vücûd fi'l-lisan* (el-Vücûdu'l-lisanî): Dilde varlık, dilsel varlık; 4. *el-Vücûd fi'l-hattî* (el-Vücûdu'l-hattî): Yazıda varlık.

felsefi yaklaşımın eseridir. Bu yaklaşım teorik nesnesine “nedir?” diye sorar obsesif bir biçimde. Hakikate nasıl yaşantılandığı üzerinden yaklaşmayı, onu yaşantı içinden görmeyi pek denemez. Klasik yaklaşıma göre Hakikat öznedenden bağımsız olarak zaten ve hep oradadır. Söz gelimi, fenomenolojinin dediğinin tersine burada, “arayan/araştıran özne” ile “aradığı/araştırdığı hakikat” arasında (muhakkik ve hakikat arasında) yönelimsel (*intentionel*) bir ilişki söz konusu değildir. En fazla söylenen “ilim maluma tabidir” sözüdür. Bu söz çok fazla söylenir, bir itibarla da “malumun alime tabi olduğu” göz ardı edilir. Oysa, söz gelimi bir İbn Arabi (ö. 1240) Brentano’dan (ö. 1917) (*intentio*)⁶ ve Husserl’den (ö. 1938) (Intentionalitat/yönelimsellik) çok önce *nisbet* diye bir kavramdan söz açmış, ilah-me’luh (rabb-merbub, rezzak-merzuk vd.) arasındaki *nisbete*/ilişkiseliliğe *Füsusü’l-Hikem* isimli kitabında ve diğer eserlerinde⁷ dikkatimizi çekmiştir:

Sonra Zat söz konusu nisbetlerden soyutlanmış olsaydı, ilah olmazdı. Bu nisbetleri ise bizim varlığımız meydana getirdi. Dolayısıyla biz me’luh olmakla (ilah sahibi olmakla) O’nu ilah yaptık. Biz bilinene kadar, O bilinmez. Allah’ı en iyi bilen kimse olan Hz. Peygamber bir hadiste şöyle buyurur: “Kendini bilen rabbini bilir.” Bazı filozoflar ve Ebu Hamid [el-Gazâlî] âleme bakmadan Allah’ın bilinebileceğini iddia etmişlerdir. Bu düşünce yanlıştır. Evet, [âleme bakmadan] Kadîm ve ezeli bir Zat’ın var olduğu bilinebilir; fakat me’luh bilinmeden O’nun ilah olduğu bilinemez. Bundan dolayı me’luh ilah’a bir delildir. İkinci durumda ise keşif şu bilgiyi verir: Hak kendisine ve ilahlığına delilin ta kendisidir...⁸

6 *Intentio*’nun şecerresinin İbn Sina’daki (ö. 1037) *ma’nâ* kavramına kadar gittiği kabul edilir. Bkz. Marina Paola Banchetti-Robino, “Ibn Sina and Husserl on Intention and Intentionality,” *Philosophy East and West* 54 (2004/1): 71-82. Önay Sözer de, İbn Sina’nın adını anmadan, Arapça “ma’nâ” kavramını Husserlci yönelimsellik (intentionalitat) ilişkilendirmiştir. Bkz. Önay Sözer, *Felsefenin ABC’si* (İstanbul: Simavi Yayınları, 1992), 70.

7 İbnü’l-Arabi, *Kitâbu’l-Ma’rife (Marifet Kitabı)*, çev. Hüseyin Şemsi Ergüneş (İstanbul: İz Yayıncılık, 2009), 270.

8 İbnü’l-Arabi, *Füsusü’l-Hikem*, çev. Ekrem Demirli (İstanbul: Kabcacı Yayınları, 2006), 81 (Çeviri tarafımızdan hafifçe değiştirildi.). Alıntının orijinal metni: “Sümme inne’z-zâte lev te’arret ‘an hazihî’n-nisebi lem tekün ilâhen. Ve hazihî’n-nisebu ahdesethâ ‘ayânunâ fenahnu ce’alnâhu bi-me’lûhiyyetinâ ilâhen. Fela yu’refu’l-hakku hattâ ne’rife. Kâle aleyhi’s-selâm: “Men ‘arefe nefsehü fekad ‘arefe rabbehü.” Ve hüve ‘âlemü’l-halki billahi. Fe inne ba’ze’l-hükemâ ve Ebâ Hâmidin idde’av ennehü yu’refu Allahu min gayri nazarin fi’l-‘âlemi ve hâzâ galatun. Ne’am tu’refu zatün kadimetün ezeliyyetün lâ yu’refu ennehâ ilâhün hattâ yu’refe’l-me’lühü fe hüve’d-delilü ‘aleyhi. Sümme ba’de

Araştırmaya/arıyışa konu olan her ne ise o araştırmacıdan/arayandan, onun durumundan veya yaşantısından ayrı ve müstakil olarak değerlendirilemez, dolayısıyla *nisbet* ya da *yönelimsellik* daha en başta hesaba katılmalıdır. İmdi bu mantığı konumuza uyarlırsak, hakikat her zaman özneliğin hakikatidir, ne var ki biz burada öznel (indî, şahsi, izafi anlamında) bir hakikatten bahsediyor değiliz.

Tercih ettiğimiz terminolojiye başvurursak, hakikat (en azından bir itibarla) öznesel bir karakterdedir, yani hakikat (öncelikle ve bilhassa) özneye bağlantısı noktasında ve bu bağlantı içinde anlaşılabilir ve anlamlandırılabilir bir şeydir. Bu durumda, salt temsili ve statik, dahası onu araştırandan bağımsız bir hakikat kavramı karşısında yaşantılandığı hâliyle ve yaşantılayan-öznelik ile ilişkisi itibarıyla statik-olmayan bir hakikat kavramı öne çıkmakta, dolayısıyla da hakikatin varlığı-yokluğu ve müstakil mahiyeti üzerine tartışmalar, ister istemez ya ikinci plana düşmekte ya da sakıt olmaktadır. Sonuçta, *yaşantı* kavramı burada merkezi bir rol oynamaktadır. Zira bu kavram özne ile hakikat arasındaki nisbeti/yönelimselliği/ilişkiselliği görmemizi kolaylaştırmaktadır. Dahası bizi, öznenin hakikati yaşantıdan hareketle ve/veya yaşantı içinde/n tanınması ve öznesel yaşantının hakikat(in tezahürlerin)e mazhar olması noktasında duyarlı kılmaktadır.

Doğrusu biz, hakikat söz konusu olduğunda, mahiyet tartışmasına girmeyi ve onun bir tarifini yapmayı usul gereği askıya alıyor, tarif-esaslı değil de tasvir-esaslı bir araştırmayı önümüze koyuyor ve bu usulü daha münasip, daha ihtiyatlıca, dolayısıyla daha makul addediyoruz. Neticede araştırmaya konu olan şeyi, ilkin öznelikte yaşantılandığı hâliyle ele alıyoruz ki, bu noktada hakikatin varlığı ya da yokluğu meselesi parantez içinde kalıyor (*epokhe*). Bu durumda elimiz rahatlamış olarak tesirî varlığı itibarıyla hakikate yönelmekte ve bu yönelişimizde hakikatin bize belirliğini/görünüşünü/tezahürünü, kısaca zuhurî ya da tesirî varlığını araştırmamıza esas almaktayız.

Bununla birlikte, mahiyet araştırması ile tarife başvurma imkânını göz ardı etmiyoruz. Dahası sahih haber, istidlal, başkalarının

---

hâzâ fi sâni'l-hâli yu'tike'l-keşfü enne'l-hakke nefsehü kâne 'ayne'd-delili 'alâ nefsihi ve 'alâ ulûhiyyetihi..." İbnü'l-Arabî, *Fusûsü'l-Hikem*, haz. Asım İbrahim el-Kiyâlî (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2009), 67. Ayrıca bkz. Ebu'l-Ala Afîfî, *Fusûsu'ul Hikem Okumaları İçin Anahtar*, çev. Ekrem Demirli (İstanbul: İz Yayıncılık, 2000), 51.

yaşantısına başvuru gibi kaynakların da geniş anlamda ben'in yaşantısına dâhil sayılması gerektiğini düşünüyoruz. Her ne kadar dar anlamda yaşantıyı (doğrudan öznesel yaşantıyı ya da birinci tekil şahsın yaşantısını) birincil ve asıl kaynak olarak telakki etmek gerekse de, bu "ikincil kaynaklar" da özel bir anlamda ve bazı özel durumlarda pekala birincil kaynaklar hâline gelebilir. Mesela başkasının yaşantısını empati (*Einfühlung*) yoluyla kendim yaşamış (gibi) olabilirim veya sahih haberin öznelerarası ortak tasdiki –bu öznelerarasılığa mensup olmam ve onu kendimin bir parçası kılmam bakımından– benim için birincil kaynak olabilir. İmdi hakikat meselesinin neden öncelikle ve bilhassa öznesel yaşantıdan, yani öznenin hakikat kaygısından hareketle anlaşılabilceği, anlaşılması gerektiği artık açıklığa kavuşmuş olmalıdır: Bilinen (de) bilen-özneye tabidir. Bu noktada İbn Arabî'nin işaret ettiği gibi ünlü bir hadise başvuracak olursak : "Kendini bilen Rabbini bilir / Men 'arefe nefsehû fe-kad 'arefe rabbehû."⁹ Bir diğer hadis daha açıktır: "Ben kulumun zannı üzereyim / Ene 'inde zanni 'abdî bî."¹⁰

Hakikat Kaygısı

Öznenin –belki Heideggervari bir tarzda– hakikat *kaygısından* söz ettiğimize göre demek ki, özne ile hakikat arasındaki bağlantıyı (öncelikle ve bilhassa) kaygılılık üzerinden kuruyoruz. Bu –biraz Kantvari bir şekilde– saygılılık da olabilirdi ama saygılılık zaten ve daha baştan kaygılılığa dâhil sayılmalıdır.

Öte yandan, korku, umut, saygı, sevgi, huşu vb. de kaygılılığın/ittikanın kipleri olarak okunabilir, hatta okunmasında fayda vardır. Hakikat öyle bir şeydir ki, havsalanın ötesinde ve düz mantığın fevkinde oluşuyla öznedeki ilkin korku yaratır, sonra bu korku

9 Sehâvî, Aliyyu'l-Kârî ve Aclûnî'den aktaran Ahmet Yıldırım, *Tasavvufun Temel Öğretilerinin Hadislerdeki Dayanakları* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2000), 93.

10 Buhârî 97/Tevhid, 15 (8: 171); Müslim 48/Zikr, 19, 21 (4: 2067-2068), aktaran: Yıldırım, *Tasavvufun Temel Öğretilerinin Dayanakları*, 339. Bu hadisin tam metni şöyledir: "Ben kulumun zannı üzereyim. Beni zikrettiği zaman onunla beraberim. Eğer beni kendi içinde zikrederse ben de onu kendi nefsimde zikrederim. Eğer beni topluluk içinde zikrederse ben de onu ondan daha hayırlı bir topluluk içinde zikrederim. O bana bir karış yaklaşırsa ben ona bir kulaç yaklaşıyorum. O bana bir kulaç yaklaşırsa ben ona iki kulaç yaklaşıyorum. O bana yürüyerek gelirse ben ona koşarak giderim."

ümitle dengelenir ve nihayet korku ve saygı karışımı bir duygu olan huşuya evrilir. Öyle ki, bu sürece (Bu bir süreç midir?) sevgi alttan alta eşlik eder (Buradaki önce ve sonra anlatım icabıdır, yoksa düz anlamda kronolojik değildir.).

Öznenin Hakikat ile ilişkisi, eğer “yakınlık olarak yakınlık” değilse, hem uzaklık hem yakınlık (kâh uzaklık kâh yakınlık) tarzındadır ki, buradaki uzaklık “yakınlıkta uzaklıktır,” hakikatsiz öznenin hakikate “kayıtsızca uzaklığı” değil. Bu sonuncunun hakikatle ilişkisi “uzaklık olarak uzaklık” tarzındadır, yani kayıtsızlık kipindedir. Aslında bu ilişki bir tür ilişkisizliktir. Yine de bu (terimlerde çelişki gibi görünse de) hakikatsiz öznenin (hakikatle olmasa da) hakikatsizlikle sahici (sahih diyemiyoruz) bir ilişki kurma imkanını dışlamaz ki, bu hakikatle mefhum-ı muhalifi üzerinden bir ilişkidir, özü ilişkisizlik olan bir ilişki. Yani hakikatsizlikle (bir tür) “aşkın” ilişki mümkündür diyoruz ki, bu da diğer bahistir.

Yaklaşan ve uzaklaşan Hakikat, yaklaşıp uzaklaşmasıyla (Heidegger buna belki açılıp kapanmasıyla derdi) öznenin hâletiruhiyelerinden başlayarak davranışlarında ve hayatında dalgalanmalar, değişimler, başkalaşımalar kısaca tesirler yaratır: Özne hakikatten müteessirdir. Hakikatin tesirî varlığı ve bunun öznelikteki karşılıkları soyut değil somut olup, özneliğin ahvalinde dönüşüme müteveccihdir. Bu dönüşümün bihakkın tahakkuku ölçüsünde özne hakikati ahzeder hâle gelecektir ki, bunun için kend’oluş macerasında hâlden hâle/vakitten vakte geçmek ve olmayı sürdürmek, olgunlaşmaya (kemal) yakınsamak gerekir. Olgunluk/kemalat gelecekte bu dönüşümün, dönüşerek kend’olmanın sonundan gelecektir. Bu ahlaki-metafizik dönüşüm ve onun son ucu olarak kemalat, dilin gönüle inmesiyle, bir başka ifadeyle, lisanın gönlün aynası olmasıyla olur. Dil, yaşantıyla özdeş değilse bile özde eştir. Özne dilde yaşar esasta. Peki ama dilden ne anlıyoruz?

Dil: Gönül-ve-Lisan

Hakikatin tezahür mahalli dildir (Kelam/Logos) ve dil öznenin en âlâ imkanıdır. Dahası, dil özneliğe ortamdır. İşaret etmeden geçemeyeceğiz: Türkçede dil denince ilkin iki şey anlaşılır. Birincisi, lisan anlamında dil ki, Eski Türkçe *tild*den gelir. İkincisi, gönül anla-

mında dil ki, Farsça *dilden* gelir. Bu kökenleri farklı ama bugünkü Türkçede aynı yazılıp fonetik olarak da aynı okunan iki kelimeyi iki anlamlı tek bir kelime, dahası her iki anlamı birbirini bütünleyen tek bir kelime farz edip, birlikli bir biçimde şöyle yorumsayabiliriz: Lisan (i. dil) gönlün (ii. dil) lisanı olduğu, ona ayna olduğu ölçüde hakikatlidir, hakikidir. Yani lisan gönülden neşet ettiği ölçüde hakikatlidir, hakikidir.

Sonuçta, farklı kökenlere ve görünüşteki ayrı anlamlara rağmen sesteş iki kelimenin (i. dil ve ii. dil) Türkçede aynı anlam alanına (lisanın hakikati olarak “gönül lisanı”) dâhil olarak içiçe geçmesi, bu örtüşme, bu tevafuk, adeta bu mezc (Dil: Gönül-ve-Lisan), el verdiği semantik genişleme ve zenginliğin yanı sıra tefekkürde derinlik sağlaması bakımından Türkçede meknuz hakikatli güzelliğin bir örneğini oluşturmaktadır. Lisanın kaynağı olarak gönül! Giderek lisan olarak gönül.

Yinelersek, dil bir vasıta değildir yalnızca, ama esasta bir vasattır. İçinde yaşadığımız, ikamet ettiğimiz, olduğumuz, dahası olgunlaştığımız bir vasat. Dolayısıyla yaşama, kend’olma maceramızda Hakikati aradığımız, arayıp araştırdığımız ve ola ki bulduğumuz bir vasat. Ama aynı zamanda da hakikiliğini hakikate vasat olmağından alan bir vasıta. Yanlış anlamaların önünü almak üzere hemen ilave edelim: Vakıa, lisan kâhir ekseriyette gönlün aynası değildir. Bununla birlikte, lisan (gönüle tercüman olan lisan), her ne kadar bu mecazda tüketilemeye de, lisanımızın yakınsadığı ve bu ölçüde kendi hakikatini gerçekleştirebildiği ideal nokta olarak alınabilir. Bu, içtenlik ve dolaysızlık idealidir. Lisanımız bu ideale yakınsadığı ölçüde “gönlün lisanı” olup, hakikatli olacak ve aynı ölçüde Kalam’ın hakikatinden pay alacaktır. Böylece hakikatli öznellik, gönle yakınsayan, giderek onunla örtüşen lisanı kendini ve kendi hakikatini bulacak ve/veya kuracaktır. Gönlün dolaysızlığında ve içtenliğinde temellenen, temellenmesi beklenen lisan. Bu örnek bizim neden *ratio*dan değil de *dilden* hareket etmeyi, *ratio*nun gösterdiğine değil de *dilin* söylediğine kulak vermeyi yeğlemiş olduğumuzu açıklıyor gibidir.

Hakikatli öznenin ideali içi (gönül) dışı (lisan) bir öznedir ki, hâli konuştu mu gönül lisanıyla konuşmak ve eyledi mi doğruluk ve içtenlik üzere eylemektir. Özneliğin hakikatini temsil ve temessül eden bir tür kutuptur ehl-i hakikat. Arayış ehline düşense kutup yıldızına bakarak yol almaktır.

Özne, Dil, Hak-ikat

Şimdi bir kavram olarak hakikatin ve onun bazı önemli değişkenlerinin öznelik ya da yaşantı noktalarının dilde nasıl bir anlam ağı arz ettiklerine şöyle bir göz atalım. Bunu yaparken de bu semantik bağlantıların metafizik düzeydeki yansımalarını kısmen de olsa göstermeye çalışalım.

Önce *hak* kelimesinin Rağıb İsfehani'nin *Müfredat*'ında, bu meşhur Kur'an kavramları sözlüğünde geçtiği yerlere bir göz atmakta fayda var. Nasıl ki Kur'an Arapçayı yeniden kurmuşsa, Kur'an dili olarak Arapça da XIII. asır itibarıyla Türkçeyi öyle yeniden kurmuş ve bu bakımdan bir nevi matris yani rahim işlevi görmüştür. Şu hâlde böyle bir başlangıç kendini haklılaştırmaktadır.

İsfehani en başta *hak* sözcüğünün temelinde "mutabakat ve muvafakat yani uygunluk" anlamına geldiğini söyledikten sonra "doğru/uygun bir şekilde açılıp kapanması için kapı ayağının yuvasına mutabık/uygun olması" örneğini verir. İsfehani sonra Kur'an'da *hak* kelimesinin kullanıldığı dört anlam-alanı ayırt eder:

- (1) Bir şeyi "nasıl gerekiyorsa öyle/hikmet üzere" yapana *Hak* denir. Bundan dolayı Allah'a "O, hakkın ta kendisidir/hüve'l hakkı"¹¹ denmiştir. Bir başka örnek: "İşte O Allah, sizin *hak* rabbinizdir (Fe-zâlikümü'l-lâhu rabbükümü'l-hakku.)"¹²
- (2) "Hikmetin/uygunluğun" gerektirdiği şekilde yapılmış olana *hak* denir: "Yeniden-diriliş haktır/El-ba'sü hakkun" cümlesinde olduğu gibi. Bir başka örnek: "Allah bunu ancak hak ile/hikmet ile/olması gerektiği gibi yarattı (Halaka'l-lâhu zâlike illâ bi'l-hakki.)."¹³
- (3) Doğru/olması gerektiği gibi olan inanca/itikada *hak* denir. Örneğin "Filancanın yeniden diriliş ile ilgili itikadı haktır/doğrudur." Bir başka örnek: "Bunun üzerine Allah, kendi izniyle mü'minleri üzerinde ayrılığa düştükleri *hakka*/doğruya ilettiler (Fe-hedâ'l-lâhu'l-lezîne âmenû li-mâ-htelefû fihî mine'l-hakki bi-iznih.)"¹⁴
- (4) Gerek sözün, gerekse amelin zaman, şartlar ve miktar bakımından nasıl gerekiyorsa öyle olmasına/yapılmasına hak denir: "Bu

11 Lokman 31: 30.

12 Yunus 10: 32.

13 Yunus 10: 5.

14 Bakara 2: 213.

sözün haktır (kavluké hakkun)” ifadesinde olduğu gibi. Keza *hak* şu ayette bu anlamdadır: “Rabbinin kelimesi böylece *hak* oldu (Ke-zâlike hakkat kelimetu rabbike).¹⁵

Yine, bu çerçevede, Kur’an’da *ehkaktü*¹⁶ ifadesi geçer ki, “hak olduğunu ispat ettim/ortaya koydum,” başka bir ifadeyle “hakkı hak kıldım/tahkik ettim” anlamına gelir. Bu da iki şekilde olur: i. Delilleri ve işaretleri ortaya koyarak; ii. Şeriati bütünüyle tamamlayarak. Türkçede kullanılan *ihkâk-ı hak* deyişi şu anlama gelir: “Bir hakkı usulü dairesinde yerine getirme, bir hakkı mürâfaa ve muhâkeme neticesinde ispat ve izhâr etme.”¹⁷

Yukarıdaki izahattan anlaşılacağı üzere, hakkın yerli-yerindelik ile, hikmet ile, boş ve faydasız olmama ile, vücubiyet, doğruluk ve sübut ile doğrudan ilişkisi vardır. Bu maddelerden başka zikredilecek bir kaç husus daha var. İlk olarak *muhakaka* “karşılıklı hak iddia etmek” anlamına gelir. Sonra, yapılan işin hak olması, duruma göre vacip/gerekli ve caiz olmasını gerektirir. “Müminlere yardım etmek üzerimize haktır.”¹⁸ ayetinde vacip/gerekli anlamı açıktır.

Hakikat, uygunluğu, yerindeliği, sübutu ve gerçeği olan şey için kullanılır. Hz. Peygamber Harise’ye “Her hakkın bir hakikati vardır, senin imanının hakikati nedir?” diye sorduğunda, “İmanını neyle ortaya koyuyorsun, imanının delili nedir?” demek istemiştir.¹⁹

Hakikat aynı zamanda amel ve söz için de kullanılır ki, bu durumda yapılan işte veya söylenen sözde gösteriş/riya olmadığı kastedilir. Hakikatli amel, ihlaslı ameldir. İçten öznellik, sahiciliğe, giderek sahihliğe yani hakikatliliğe delalettir. Dahası, Hak(ikat), şu ayette veciz bir biçimde ifade edildiği üzere, batılın karşısında, kalıcılığı ifade eder: “Gökten bir su indirdi de dereler kendi ölçülerinde çağlayıp aktı. Sel üste çıkan köpüğü yüklendi. Süs ya da eşya yapmak için ateşte yakıp erittikleri madenlerde de bunun gibi bir köpük vardır. Allah hak ile bâtılı böyle bir benzetmeyle anlatır. Kö-

15 Yunus 10: 33; Rağıb İsfehani, *Müfredât. Kur’an Kavramları Sözlüğü*, çev. Yusuf Türker (İstanbul: Pınar, 2007), 420-427.

16 Enfal 8: 8.

17 Develliođlu Sözlüğü.

18 Rum 30: 47.

19 İbn Mübarek *ez-Zühhd*’de mürsel olarak, El-Bezzâr ve Taberânî ise mu’dal (senesinde en az iki ravi atlanmış) bir hadis olarak aktarmıştır.

pük yok olup gider. İnsanlara yararlı olan ise yeryüzünde kalır. İşte Allah böyle meseller verir.”²⁰

Hakikatte tek kalıcı/baki olan Hak’tır. Tam da öyle olduğu için biz O’na Hak diyoruz. O’nun dışında her şey yok olmaya mahkumdur: “O’nun vechinden başka her şey helak olucudur.” Nitekim, ünlü mısranda Lebid “Allah’tan başka ne varsa batıldır.” derken, Allah’ı hak olarak, onun dışında her şeyi de batıl yani gelip-geçici, yokolucu, hükümsüz olarak nitelemiştir. Evet, hakkın zıddı batıldır. *Ba-ta-le* (boşa gitmek, hükümsüz olmak, yok olmak) fiilinden gelen batıl, İsfehani’ye göre²¹ “araştırıldığında sübûtu olmadığı ortaya çıkan” şeydir. Dolayısıyla bu kelime “boş, hükümsüz, yok olucu” manalarına gelir ki, bunların tersi “kalıcı, hikmetli/yerli-yerinde ve geçerli” (*hak*) olmaktadır.

Batıl, yapılsa ve meydana olsa da hiçbir geçerliliği ve hakikati olmayan şeyler için de kullanılır. Söz gelimi, şeriatın izin vermediği bir şeyi yapıyor olabilirsiniz, bu gerçektir, vakidir ama meşru olmadığından hak değildir. Şu hâlde Türkçe kullanımda muhtemel bir karışıklığa meydan vermememiz gerekiyor: Bir şey gerçek diye, vâkia olarak mevcut diye, sırf bu nedenle hak olmak zorunda olmadığı gibi, hak olanın da her hâlükarda vâkıâda bir karşılığı olması gerekmez.²² Gerçek (reel/vaki) olan hakka muvafık da olabilir, bütünüyle batıl da. Gerçi biz “Bana gerçeği söyle!” örneğinde olduğu gibi, bazen gerçeği hakikatin yerine kullansak da netice itibarıyla gerçek ile hak anlamca örtüşmek zorunda değildir. Kur’an merkezli bu kısa malumattan sonra hakikat kavramının ve değişikliklerinin Türkçede ne anlam ifade ettiklerine ve nasıl bir anlam ağı oluşturduklarına geçebiliriz.

Türkçede hakikat ilkin ve öncelikle *Hak* (Tanrı) ile bağlantılı olarak karşımıza çıkıyor. Türkçe, hakikatin hakikat olmağını başka yerden değil, bir tek Hak’tan aldığını ikrar ediyor. Ayrıca, “Hak Teâlâ” ve “Cenab-ı Hak” ifadelerinin Türkiye’de Tanrı’ya dair adlandırmalar içerisinde en ziyade başvurulan iki ifade olması ilginçtir. Hak, varlığın şu Yüce Varedeni’dir. O, âlemi ve insanı hak üzere –bir hikmete binaen, yerli yerince– yaratmıştır. Rahman, Rahim, Hakîm, Alim-i Mutlak ve Kadir-i Mutlak olan Hak, Cenab-ı Hak, insana/bireye/özneye ve topluma/toplumsallığa hiçbir surette kayıtsız olmayıp, tam manasıyla müdahildir. Türk dili bu kayıt-

20 Rad 13: 17.

21 Rağib İsfehani, *Müfredât. Kur’an Kavramları Sözlüğü*, 208-210.

22 Ali Ünal, *Kur’an’da Temel Kavramlar* (İstanbul: Nil Yayınları, 1999), 97-101.

sız-olmayışın, bu müdahilliğin sıkı bir şahididir. Neticede Türkçe içinden baktığımızda Hakikat'in gerek Kendi düzeyinde gerekse toplum düzeyinde doğrudan veya dolaylı tesirlerini (Hakk'ın/Hakikat'in tesirî varlığını) keşfeder ve hissederiz.

Şimdi bu düzeylerin ilkinden başlayarak hakikatin dilimizdeki, dolayısıyla (ortak) öznesel yaşantımızdaki serencamına göz atalım. İlk olarak, "haklılık"la (Kendi düzeyi) başlayalım. Bu, öznelikle doğrudan bağlantılı ve gündelik hayatta çok kullandığımız bir kavramdır. Haklı olmak genellikle, bir şeyde hakkı, meşru alacağı olan kimsenin durumunu ifade eder. Burada hakikate/hakkaniyete muvafık bir durum söz konusudur, tersinde ise (hak-sızlık) muhalif. Haklılık gibi bir durumda, haklı olan hakkını aramak ve almak ya da almaya çalışmakla haktan, hakikatten yanadır; en azından hakka, hakikate karşı değildir. Kısacası haklılıkta bir meşruiyet, bir kabul edilebilirlik, hatta bir masumiyet söz konusudur. Ama daha temel anlamda haklı, davranışında ya da düşüncesinde bir mesnede, bir gerekçeye, bir temele sahip kimse demektir. Demek ki hakikat (hakkın ve hakkının misdaki hakikat) bizi, yani düşünce ve davranışımızı mesnetlendiren, gerekçelendiren, temellendiren bir şey. Bunu yapabildiğine göre bizim fevkimizde, bize aşkın, bizden üstün ya da bize göre daha asıl bir şey olmalıdır. Yani Hakikat, önünde saygı ve kaygı duyulabilir/duyulması gereken bir şeydir. Belki de burada en önemli nokta Hakikat'in, istinat noktasının, temelin ya da misdakin kendi olmasıdır. Ben haklıyım, ama haklılığımı "nere"den alıyorum? Bu "nere," bu elimle tutamadığım, gözümle göremediğim, zihnen ihata edemediğim, kısaca beni aşan ve belki de gerçek anlamda var olmayan bu "nere," hakikatin alanına ait olup haklılık meselesi üzerinden hayatımıza kuvvetle tesir eden bir şeydir.

Demek ki hakikat kavramı ve buna bağlı olarak haklılık meselesi hayatımızda dallanıp budaklanarak müşahhas tesirler/etkiler yaratıyor. Bir kimse haklı olduğunu biliyorsa, bu haklılığı Hakikat'ten aldığı da biliyor olmalıdır. Yoksa *neye* göre haklıdır? Söz gelimi, burada kendine göre, öznel bir haklılık söz konusu değildir. Haklı olduğunu *nereden* ve nasıl biliyor peki? Kendini hakikatten dolayı ve hakikate istinaden haklı biliyor, hakikati misdak/referans olarak haklılığını öne sürüyor; haklılığını hakikatte temellendiriyor, mesnetlendiriyor demek ki.

Şaşırtıcıdır ama benzer bir durum *haksız* için de bir bakıma geçerli sayılmalıdır: Haksızsın, demek ki hakikat nezdinde bir mes-

nedin yok ve fakat haksızsan da şimdi veya sonra haklı (haktan yana) olabilirsin. Evet, haksız olduğunu biliyor ve kabul ediyorsan, en azından hakikat diye bir şeyin belli bir anlamda var olduğunu, var olması gerektiğini ve onun kalıcılık ve sübut arz edilişle tam da temeli ve/veya misdaki teşkil ettiğini daha baştan tasdik ediyorsun demektir. Şu hâlde sen de, en azından bil-kuvve olarak, haklı olan gibi hakikatli bir özneliğe sahip olabilirsin.

Hakikatsiz olan, yukarıdaki haksız kimse de değilse, kimdir peki? Hakikatsiz olan o kimsedir ki, ne zihninde/kalbinde hangi türden olursa olsun hakikat gibi, haklılık gibi bir mefhum/duygu taşır, ne de, daha önemlisi, fiiliyatta haklı-haksız ayırımına riayet eder. Haksızlık eder ama kendini haksız bilmez, belki kendini en haklı ilan eder. O, reel politığın güdümünden hiç çıkmaz, durumun dışına ya da fevkine kafa yormaz, kafa yorsa da fiiliyatta aymazca kayıtsızlığını sürdürür. Realite dinine inanmıştır bir kere, hakikatten bahsetse bile bu realitenin erimini geçmeyen bir şey olarak kalır. Onunkisi, özneliğin hakikatine eremediği için hakiki bir öznelik değil, terimlerde çelişki olmasın ama hakikatsiz özneliktir.

İkinci olarak, hakkaniyet ve hukuk (toplum düzeyi). Yukarıda hakikat kavramının değişkesi olarak haklılıktan ve onun eksikli kipi haksızlıktan söz ettik. Bu kavramlar söz konusu olduğunda ilk planda bireysel alandaydık. Hakikatin başka bir grup değişkesi vesilesiyle *öznelararasılık* da diyeceğimiz *öznel ortak alana* geçebiliriz şimdi.

Özne kavramı bir yana, öznelilik ve/veya öznelik kavramlarının öznelararasılığı zımında barındırdığına işaret edelim. Öznelararasılığın ayrıca ve hususen ele alınması gereken çetrefil bir konu olduğunu belirtmeliyiz. Burada bir kaç temel hususa, hakikat ve öznelilik ilişkisi açısından işaret etmekle yetinmek durumundayız.

Geldiğimiz bu noktada karşımıza çıkan temel kavramlar *hakkaniyet* ve *hukuk*. Hakkaniyet öncelikle haktanırlık ve hakperestlik kavramlarıyla, hukuk ise öncelikle adalet, yasa ve düzen kavramlarıyla alakalı görünüyor. Kuşkusuz bunlar arasında özsel bağlantılar da var. Hakkaniyet insafılıktır bir bakıma, bir ilke, bir tavır ya da ilkesel bir tavidir. Kendi çıkarını başkasının çıkarıyla eşit düzeyde değerlendirmek (adalet), hatta bazen başkasının çıkarını kendininkinden üstün bilmektir (fazilet). Hakkaniyet, her hâlükarda hakkı (yerli yerinde ve hikmet üzere olanı) üstün tutma dirayeti ve titizliğidir. Bir haktanırlık ve hakperestlik olarak hakkaniyet her hâlükarda tatbiki bir yönü de olan hukuka ruh ve mana veren

şeydir. Hakkaniyetli bir bireyden söz edilebildiği gibi, hakkaniyetli bir toplumdaki da genel manada söz edilebilir. Hukuk ise haklara ve ödevlere dair bir teori ve bir uygulamadır. Hukuk meşruiyetini hakkaniyetli/adil olmasından alır. Hakkaniyetsiz/adaletsiz bir hukuk boş bir söylem ve esasta da meşruiyetten uzak ve ruhsuz bir uygulama olacaktır. Hukukun anlamı ve amacı basitçe haklıya hakkını vermek ve haksız da cezalandırmak olarak tespit edilebilir (yerli-yerindelik), giderek hukukun sebep-i vücûdu adaletin tesisi olarak ortaya konabilir. Hukuk (*le droit*) ve adalet (*justice*) kendilerine hakkaniyeti/insafı (*équité*) esas ve hakikati (dolayısıyla hikmeti/yerli-yerinde hükmü) misdak olarak almak durumundadırlar. Aksi takdirde, ilki acımasız ve anlamsız bir mekanizmaya dönüşür, ikincisi de bozulup tersine inkılap eder.

Üçüncü olarak, *Hak* (Tanrı) ile ilişki düzeyi. Burada Hakk'ın kendisini/mahiyetini değil, onunla ilişkinin tarzını ve bu ilişkinin öznel yaşantıdaki karşılıklarını araştırıyoruz. Hak olan Tanrı ile ilişkinin temel tarzını *arayış* olarak koyuyoruz. Arada-olmaya-bırakılmış öznenin Hakk'ı arayışını, bu arayışın öznenin yaşantısındaki karşılıklarını araştırıyoruz. Hakka doğru, Hak uğruna hakiki-hakikatli bir arayışın temel niteliklerini de burada içtenlik, doğruluk ve sebat olarak belirliyoruz. Bunlar arayan, arayışında kendini aralayan ve o aradan olgunluğa eren, ermeyi uman hak-perest öznenin olmazsa olmaz vasıflarıdır. Özne, hakiki-hakikatli özne, ancak Hakikat arayışı yoluyla/yolunda kend'olur, kend'olursa.

Toparlarsak, Kendi, Hakikate doğru olduğu, hakikatli olduğu ölçüde hakiki bir kendiliğe sahiptir. Toplumun hakikatiyse hukuk ve hakkaniyettir, daha doğrusu hakkaniyet temelli hukuktur, dolayısıyla da adalettir (yerli-yerinde hüküm). Nihayet, gerek Kendi olarak öznenin gerekse ortak öznel alan olarak *Toplumun Hakîm* ismi üzerinden nihai temellendiricisi ve esinleyicisi olan Tanrı, "hakkın ta kendisidir/mutlak hakikattir (*hüve-l'hakk*).²³ Hak, hakikat, haklılık, hakikilik, hakikatlilik, hakkaniyet, hukuk, hak-perestlik...

İmdi, Hakikat kavramıyla değişkeleri arasında semantik ve metafizik anlamda nasıl ve ne türden bir ilişkisellik bulunduğunu ana çizgileriyle göstermeyi arzu ediyoruz. Başka bir ifadeyle, *Kendi* (haklılık-hakikilik-hakikatlilik), *Toplum* (hakkaniyet-hukuk) ve nihayet de *Tanrı* (Hak) olarak ayırmsanabilecek bu üç aslı tema-

23 Lokman 31: 30.

nın/düzeyin hakikat itibarıyla ve birbirleriyle ilişkileri içerisinde ne mana ifade ettiklerini ortaya koymak, bu maksatla da bunlar arasındaki içsel-zorunlu bağlantıları etimolojik-semantik ve metafizik düzeyde birlikli ve bütünlüklü bir şekilde yorumlamak ve göstermek istiyoruz. Burada ana çizgileriyle yalnızca bir öntaslak oluşturmaya çalışıyor ve böylece bu işin tamamını değilse de imkânını göstermeyi umuyoruz. Ama, burada durmayalım. Bu şekilde, geçici de olsa bir zemin sağladıktan sonra, *Hakikat*'in bizde çağrıştırdıklarına (dilde tezahürlerine) bir kaç hususu daha ilave edelim. Böylece öntaslağımızı, bir iki fırça darbesiyle, hızlıca tamamlamaya çalışalım.

1. *Hakikat*, gerçeklikten/vakıadan (*réalité*) farklı olanı ve çoğu durumda da ona nazaran ideal olanı ifade eder. Hakikat burada “gerçek-olmayan”dan veya “imkansız”dan ziyade, “olası olan” a yani –bu iki anlama da çekilebilecek kelimeden anlaşılacağı üzere– “olması hem arzulanır olana (*désirable*), hem de muhtemel olana (*probable*),” daha doğrusu “olması arzulanır olduğu için muhtemel olana” işaret eder ki, bu durumda “Hakikat diye bir şey kesinkes yoktur.” demenin bir anlamı yoktur. Zira (yukarıda tasvirî varlık bahsinde ele alındığı üzere) hakikat haricen var olmasa dahi en azından tesirî anlamda yani etkileri itibarıyla gerçektir: Hakikat, etkilerinde tahakkuk eden bir şeydir. Doğrusu şu ki hakikatin gerçekliğinkine benzemeyen bir tarzda, kendine mahsus bir “olma tarzı” vardır. Olası olan (“arzulanır olan” ve/veya “muhtemel olan”) olarak Hakikat, bizzat olmasa bile, bu “olmayan-varlığı” ile “olmakta olan” a bir şekilde tesir edip onu dönüşüme uğratabilir. Nitekim biz gerçekliği hakikate göre ölçebilir ve onu hakikate istinaden sorgulayabiliriz ki, bunlar gerçekliğin veya mevcut durumun dönüşümünün koşuludurlar. “Gerçek bu, ama hakikat başka” derken gerçeklik ile hakikat arasındaki farka ve muhtemelen de ikincinin birinciye üstünlüğüne işaret etmiş oluruz. Dahası bu sözle gerçekliği hakikatten hareketle muaheze etmiş de olabiliriz. Öte yandan, “Nerede bu hakikat!” derken hakikatin olası yani “olması arzulanana,” giderek de “olması gereken” varlığına gönderme yapmış oluruz. Hakikat her şeyden önce bir gerekliliktir. Ontolojik anlamda mı? Burada söz konusu olan en azından ahlaki-metafizik bir gerekliliktir.

2. *Hak/haketme* kavramı/değişkesi akla geliyor ki, bu kavram/bu değişke öznenin liyakatine ve/veya cezai ehliyetine, dolayısıyla da kâh işlenen bir iyiliğin ödülüne, kâh da işlenen bir kötülüğün cezasına tekabül etmesiyle (“Hak/adalet yerini buldu” deriz söz gelimi)

hukuki-ahlaki bir kavram olarak bir yandan öznelik düzlemine, diğer yandan toplumsallık (öznelarasılık) düzlemine aittir.

3. “Hakikat” kavramı “Özneliğin hakikati nedir?” sorusunda olduğu gibi, bir şeyin özüne, künhüne ya da mahiyetine göndermede bulunur ki, bu da hakiki-hakikatli özneliğin önemli bir niteliği olan nazari dikkat ile bağlantılıdır. Mahiyet meselesinden yukarıda söz açmıştık.

4. Hakikat sadece mantıki değil, aynı zamanda ahlaki anlamda doğruluğa göndermede bulunur ki, klasik felsefenin bu kavramı daha ziyade mantıki doğruluğa daraltarak önermesel bir şekilde anlamasına mukabil, Heidegger *a-letheia*'ya dair ontolojik temelli yorumu sayesinde bu dar ve darlık veren anlayışı sarsmış ve bir ölçüde de aşmıştır.²⁴

Sonuçta, artık teslim edilecektir ki, ne *Veritas* (Lat.), *Vérité* (Fr.), *Truth* (İng.), *Wahrheit* (Alm.) kelimeleri, hatta ne de *Aletheia* (Grek.) kelimesi *Hakikat*'i layıkıyla karşılayamaz, zira bunlar bizim Hakikat'imiz ile tam manasıyla örtüşmez: Ne aynı anlam yükü söz konusudur, ne aynı çağrışım ağı, ne de –daha önemlisi– hakikati aynı tarzda yaşantılama.

Özetle, Hakikat'in bir yandan ve nihai kertede Hak (ontolojik veya trans-ontolojik ilke) ile, diğer yandan Hakkaniyet ve Hukuk ile (toplumsalın ilkesi) etimolojik bağlantısı vardır. Fakat daha da önemlisi bu iki kavram arasında, etimolojinin ve epistemolojinin ötesinde, dolaysız ve asli semantik-metafizik bağlantılar vardır. Yalnızca bir iki örnekle yetinirsek, mazlumdan/mağdurdan/masumdan yana olmak ve onlar uğrunda çaba göstermek zorunlu olarak ve sırf bu nedenle Hak'tan/Hakikat'ten yana olmak anlamına geldiği gibi, bir boynu kurtarmak, yoksula, yetime, yolda kalmışa infak etmek, muhtaç biri söz konusu olduğunda karz-ı hasende bulunmak da Hak ve Hakikat uğruna olmak anlamına gelmektedir.²⁵ Kendiliğe, özneliğe gelince, tam da yukarıda geçen cümlelerden anlaşılacağı gibi, onun hakikatini hakıyla tahakkuk ettirmesi ancak Hakikat uğrunda ve/veya Hakkaniyet çerçevesinde mümkün olabilmektedir. Keza, Hakikat (dolayısıyla da hakkaniyet) hakikatli özneliğin ilkesi ya da özneliğin hakiki misdakı olmaktadır.

24 Martin Heidegger, *The Essence of Truth. On Plato's Cave Allegory and Theaetetus*, çev. Ted Sadler (London/New York: Continuum, 2002).

25 Mâide 5: 89 vd.; Zâriyat 51: 19; Bakara 2: 215 vd.; Bakara 2: 245 vd.

Öznellik dediğimiz şey, bir kerede ve en başta verilmiş tözsü bir zatiyet (*entité*) değildir: Hak'tan gelir gelmesine ve fakat tutulan hakikatli yolda gösterilen içtenlik, doğruluk ve sebatla, keza bu uğurda yapılan iyiliklerle bir anlamda hak edilen bir şeydir, yani son tahlilde liyakat meselesidir. Bu söylenenler, özneliğin temel metafizik-ahlakî anlamını açık kılmaya yöneliktir.

Bu izahattan da anlaşılacağı üzere, hakikat, gerçeklikle örtüşme- se de hiç bir biçimde ondan bağımsız değildir. Salt soyut, tümüyle teorik ve hayattan uzak, uçuk bir kavram ya da hadise değildir hakikat. Nitekim, hakikat kaygısı (ve/veya saygısı) dediğimiz şey de esasen özneliğe ilişkin –yukarıda işaret ettiğimiz– metafizik-ahlaki temelde başlar ve gelişir. Hakikat derdiyle meşbu olma, salt zihinsel bir faaliyet olmanın çok ötesine geçerek benliğimizin derinliklerine iner ve oradan hayatımızın bütününe yayılır, ama aynı zamanda bizi mevcut durumdan memnuniyetsizliğe sevk edip olası olana uyandırır: Olası olana yani olabilir olana hem de olması umulana, giderek de olması gerekene...

Sonuç Yerine

Din, sanat ve aşk, Hakikati arayışımızda ya da Hakikate dair araştırmamızda bize kılavuzluk ederek bizi Mevcut Durum karşısında eleştirel ve müteyakkız bir tavra sevk eder. Düşünce ise, daha ziyade, bu üçlüden destek ve ilham alarak araştırır Hakikati. Buradaki işteşlik, düşüncenin Hakikati din, sanat ve aşkla birlikte arama faaliyetine işaret eder adeta. Bu, denebilirse, tam da düşüncenin olma tarzıdır. İmdi, burada ilginç bir biçimde araştırmanın dindarane, sanatkarane, aşıkane mi olacağı sorusu akla geliyor. Heidegger'in "Araştırma-soruşturma, düşüncenin sofuluğudur." (*Das Fragen ist die Frömmigkeit des Denkens*)²⁶ dediği, keza antik sanatı da bir tür "sofuluk" (*Frommlichkeit*<*promos*) olarak gördüğü iyi bilinir.²⁷ Na-

26 Martin Heidegger, *Essays et Conférences*, çev. André Préau (Paris: Gallimard, 1958), 48.

27 "...Ve sanat [Eski Yunan'da] yalnızca *tekhne* olarak adlandırılıyordu. Sanat, biricik, çok-yönlü gizini-açmaydı. Sanat dindardı, *promos*'tu; yani Hakikatın hüküm sürmesini ve güvencede tutulmasını sağlayandı." Martin Heidegger, *Tekniğe Yönelik Soru*, çev. Doğan Özlem (İstanbul: Afa Yayınları, 1997), 97. (Çeviri tarafımızdan hafifçe değiştirildi.)

sıl bir din, nasıl bir sanat, nasıl bir aşk, nasıl bir düşünce, bu başka bir konu.

Hakikat esasta kaygılılık içinde/n yaşantılanabildiğine göre, Hakikat kaygısının çekilmediği bir çağda öznenin özneliğinin ya da insanın insanlığının peyderpey buharlaştığına şahit oluruz demektir. Hakikatsizleşmek bu anlamda kendisizleşmektir. Hakikatin asıl tecelligâhı bizleriz, biz özneler! Hakikat tezahüründe bize ihtiyaç duyar. Hakikat, parlarsa aramızdan ve arayışımızdan parlar. Özne arayandır, öznellik aramanın tam da ortamıdır. Aramak, hakikatin aralanmasına, aralanıp parlamasına vesiledir.

Hakikat, parlarsa arada/n parlar. “Özne aranın kendisidir” (*berzah, kıstak*). Ama özne, aynı zamanda “biraradalık”tır: Hakikat ile hakikatsizliğin biraradalığı... Böyle olarak özne, hakikat-ve-hakikatsizlik-ara-sında-olmaya-bırakılmış-olandır tam da. Öyle ki, bu ara-da-olmaya-bırakılmışlık hakikatin mazharı ola-bilme imkanına müteveccihdir. Hakikat söz konusu olduğunda, “ara” olan, “ara-da” olan özne için “ara-yış” kaçınılmaz ve elzemdir. Ara-mak, bulmanın yarısı değil, “henüz-olmayan tamamı”dır zira. Hakikatin gizinden çıkıp kendini aralamasına, aralayıp parlamasına vesile, giderek de mazhar olabilmek, yani olmayıbilmek özneliğin şanıdır.

Kaynakça

Banchetti-Robino, M. Paola. "Ibn Sina and Husserl on Intention and Intentionality." *Philosophy East and West* 54 (2004/1): 71-82.

Ebu'l-Ala Afifi. *Füsusu'ul Hikem Okumaları İçin Anahtar*. Çev. Ekrem Demirli. İstanbul: İz Yayıncılık, 2000.

Frank, Didier. *Heidegger et le Problème de l'Espace*. Paris: Editions de Minuit, 1986.

Heidegger, Martin. *Sein und Zeit*. Tübingen: Max Niemeyer Verlag, 1986.

Heidegger, Martin. *Lettre sur l'Humanisme / Brief über den Humanismus*. Çev. Roger Munier. Paris: Editions Montaigne, 1957.

Heidegger, Martin. *The Essence of Truth. On Plato's Cave Allegory and Theaetetus*. Çev. Ted Sadler. London/New York: Continuum, 2002.

Heidegger, Martin. *Tekniğe Yönelik Soru*. Çev. Doğan Özlem. İstanbul: Afa Yayınları, 1997.

Heidegger, Martin. *Essais et Conférences*. Çev. A. Préau. Paris: Gallimard, 1958.

İbnü'l-Arabî. *Füsüsü'l-Hikem*. Haz. Asım İbrahim el-Kiyâlî. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2009.

İbnü'l-Arabî. *Füsusu'l-Hikem*. Çev. Ekrem Demirli. İstanbul: Kambalçı Yayınları, 2006.

İbnü'l-Arabî. *Kitâbu'l-Ma'rife* (Marifet Kitabı). Çev. Hüseyin Şemsi Ergüneş. İstanbul: İz Yayıncılık, 2009.

Rağıb İsfehâni. *Müfredât. Kur'an Kavramları Sözlüğü*. Çev. Yusuf Türker. İstanbul: Pınar Yayınları, 2007.

Sözer, Önay. *Felsefenin ABC'si*. İstanbul: Simavi Yayınları, 1992.

Ünal, Ali. *Kur'ân'da Temel Kavramlar*. İstanbul: Nil Yayınları, 1999.

Wittgenstein, Ludwig. *Tractatus Logico-Philosophicus*. Çev. Oruç Aruoba. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1996.

Yıldırım, Ahmet. *Tasavvufun Temel Öğretilerinin Hadislerdeki Dayanakları*. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2000.

Subject, Language, and Truth

Abstract

“Truth” is not something purely theoretical, abstract, or detached from life. It reveals itself to a person directly, through his or her subjective experience. A subject’s experience of truth occurs through a kind of care, manifested in and through language. Language is not only a tool, but also a medium in which a subject exists. The philosophy of the twentieth century was fundamentally language-oriented. This study also prefers a language-oriented philosophical approach to ratio-oriented one. It aims to examine the relationship between truth and subjectivity in and through language, namely Turkish. It tries to establish a relationship between *hakikat* (truth) and (1) subjectivity via the concept of authenticity, (2) society via the concepts of equity and law, and (3) God through the concept of Truth (*Hakk*). It further attempts to set out necessary and intrinsic connections between these concepts. Another aim of this study is to relate the etymological-semantic level to the metaphysical one and to identify the manifestations of the concept of *hakikat* in language. Here, what is in question is not the term’s definition in the classical approach, but its description in the phenomenological approach. This paper thus tries to exhibit how truth (*hakikat*) appears in the experience of the subject by means of its effects or effective manifestations. *Hakikat* is first and foremost, prior to any theoretical or speculative investigation, something *experienced*, and the primary testament to this fact is language itself.

Keywords: Subjectivity, Language, Turkish, Truth, Equity, Law, and Authenticity.